

Grzelecki, Wojciech

"Z przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny", oprac. Alina Aleksandrowicz, Regina Gerlecka, Wiesław Śladkowski, Stanisław Tworek, Lublin 1978 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 23, 220-222

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

philosophia a mechanicis eversus ogłoszona w roku 1659. Komeński był przez wiele lat gorącym przeciwnikiem założeń kartezjańskiej filozofii przyrody, a jego długa dyskusja odbyta z Kartezjuszem w roku 1642 przeszła do historii nauki. Pozostałe pisma przyrodnicze Komeńskiego zawarte w tym tomie dotyczą problematyki stanu skupienia ciał uzależnionego od ciepła lub zimna oraz teoretycznych możliwości zbudowania urządzenia wprawiającego się samo nieustannie w ruch (*perpetuum mobile*). Były to zagadnienia bardzo interesujące ludzi nauki wieku XVII i w ogólnoeuropejskiej dyskusji nie zabrakło i głosu Komeńskiego. W tomie znalazły się także fragmenty rękopiśmienne ogłoszone obecnie po raz pierwszy i stanowiące części podręczników matematyki, geometrii, astronomii i geografii.

Podręczniki i naukowe pisma Komeńskiego należą do historii nauki i oświaty i badacze dziejów tych dyscyplin z należytym uznaniem przyjmują zebrane i skomentowane jego teksty, dotychczas trudno dostępne, rozproszone lub nawet zupełnie nieznane. Takie jest właśnie zadanie współczesnych edycji dzieł utworów dawnych, że ułatwiają, a zazwyczaj przede wszystkim umożliwiają historykom rozeznanie w źródłach już nie tylko wydobytych z rękopisów i starodruków, ale również opatrzonych komentarzami historycznymi.

Dziewięć tomów dzieł Komeńskiego dotychczas wydanych przez znakomity zespół filologów i historyków Czechosłowackiej Akademii Nauk to jeszcze nawet nie połowa dorobku pisarskiego wielkiego pedagoga. Każdy tom jest swego rodzaju osiągnięciem naukowym trochę innego rodzaju, gdyż każdy tom nasuwał inne poważne problemy źródłowe, filologiczne i interpretacyjne. Problemy te zawsze były rozwiązywane w sposób wzorowy, dając tym wymowny wyraz zarówno umiejętności i wiedzy poszczególnych uczonych, jak i doskonałej pracy zespołowej. Każdy nowy tom tej edycji przynosi nie tylko komentarz, lecz i nieporównywalnie szerszemu gronu badaczy wieku XVII, precyzyjnie opracowane teksty i przemyślane, głębokie interpretacje tych tekstów. Bogactwo tematyczne utworów Komeńskiego sprawia, że pochodzące od wydawców erudycyjne komentarze dotyczą wszystkich dziedzin kultury wieku XVII. Szczególnie wnikliwie rozpatruje się tam problematykę nauczania i wychowania, podkreśla wzorce i poglądy pedagogiczne, ciągle trwałe i nadal inspirujące. Wszystkie te walory, jakie posiada edycja dzieł Komeńskiego, przemawiają za tym, że powinna ona zająć poczesne miejsce w warsztacie historyka wieku XVII.

Tadeusz Bienkowski

Z PRZESZŁOŚCI KULTURALNEJ LUBELSZCZYZNY. Opr. Alina Aleksandrowicz, Regina Gerlecka, Wiesław Śladkowski, Stanisław Tworek, Lublin 1978, ss. 370, ilustr.

Nakładem Wydawnictwa Lubelskiego ukazała się interesująca praca zbiorowa, autorstwa historyków z Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, której zadaniem było przedstawienie przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny, jej miejsca i roli w kulturze ogólnonarodowej.

Jest to pierwsze tak obszerne i systematyczne ujęcie dziejów kultury umysłowej i artystycznej regionu lubelskiego. Lubelszczyznę autorzy określają

jako „terytorium ukształtowane historycznie, położone w międzyrzeczu Wisły i Bugu, a więc obszar sprzed ostatniej reformy administracyjnej”. Zasięg chronologiczny pracy obejmuje okres od wieku XI do pierwszych lat wieku XX (1918 r.).

W dziewięciu rozdziałach: „W okresie średniowiecza i wczesnego renesansu” (opr. Stanisław Tworek, s. 7—22), „W okresie reformacji i renesansu” (opr. Stanisław Tworek, s. 23—83), „W kręgu

zwycięskiej kontrreformacji" (opr. Stanisław Tworek, s. 84—110), „W epoce oświecenia" (opr. Stanisław Tworek, Alina Aleksandrowicz, s. 111—154), „W latach zaborów i nadziei wolności" (opr. Wiesław Śladkowski, Alina Aleksandrowicz, s. 155—203), „W okresie międzypowstaniowym" (opr. Wiesław Śladkowski, s. 204—222), „Lata 1864—1905" (opr. Regina Gerlecka, s. 223—290), „Między rewolucją 1905 r. a pierwszą wojną światową" (opr. Regina Gerlecka, s. 291—326), „W przededniu niepodległości. 1915—1918" (opr. Regina Gerlecka, s. 327—355), prezentowana jest szeroko rozumiana problematyka kultury Lubelszczyzny.

Omawiane są zagadnienia zmieniającego się na przestrzeni wieków budownictwa i architektury, teatru, rzeźby, malarstwa, muzyki, sygnalizowane są także zachodzące przemiany światopoglądowe, środowiska literackie i artystyczne, jak również ważne wydarzenia kulturalne.

Wszelako dla historyka oświaty najcenniejsze wydają się być znajdujące dużo miejsca w pracy chronologicznie przedstawione dzieje szkolnictwa i oświaty (tak szerokie uwzględnienie tej problematyki to zasługa Stanisława Tworka, znanego badacza szkolnictwa różnowierczego), stowarzyszeń kulturalnych i oświatowych, księgozbiorów, drukarni i bibliotek oraz czasopiśmiennictwa.

W regionie lubelskim do wieku XVII spotykamy praktycznie wszystkich reprezentantów kręgów szkolnych charakterystycznych dla staropolskiej Rzeczypospolitej — szkolnictwo parafialne, średnie (katolickie — zakonne, katolickie niezakonne, różnowiercze), wreszcie szkołę wydziałową i kilka szkół podwydziałowych powołanych przez Komisję Edukacji Narodowej.

Faktem jest, że Lubelszczyzna wniosła poważny wkład do rozwoju polskiego szkolnictwa, na jej terenie działała zasłużona dla polskiej oświaty Akademia Zamojska i stojące na wysokim poziomie średnie szkoły ariańskie i kalwińskie realizujące w XVI i pierwszej

połowie XVII w. ambitny, jak na stan ówczesnej oświaty, program gimnazjum typu humanistycznego. Wreszcie, na terenie Lubelszczyzny znajdujemy kolonię akademicką Uniwersytetu Krakowskiego w Białej Podlaskiej, przedstawiciela kręgu szkolnego, który wniósł poważny dorobek do potencjału ideowego Komisji Edukacji Narodowej. Znajdujemy także kolegia jezuickie i pijarskie, które od drugiej połowy XVIII w., z chwilą kiedy przerwany został monopol zakonny w dziedzinie oświaty, zmuszone były do wprowadzania nowych przedmiotów oraz podnoszenia poziomu nauczania.

Podrozdziały dotyczące szkolnictwa opisują dzieje szkół, ich program nauczania i wychowania, jak również wpływ Komisji Edukacji Narodowej na zmiany w systemie szkolnym Lubelszczyzny. Stosunkowo dużo miejsca w pracy zajmują dzieje szkolnictwa w okresie międzypowstaniowym i w latach 1864—1905, 1915 oraz udział instytucji oświatowych, np. Polska Macierz Szkolna, Lubelskie Towarzystwo Szerzenia Oświaty „Światło", w kształceniu społeczności regionu lubelskiego. Bardzo skromnie na tle innych podrozdziałów przedstawia się opracowanie dziejów szkolnictwa, stowarzyszeń oświatowych i kulturalnych w latach 1915—1918.

Istotną wartością pracy jest konsekwentne traktowanie szkół jako instytucji oddziaływających na życie środowiska, w którym funkcjonowały. Wnosiły one poważny wkład do dorobku kulturalnego regionu, dawały bowiem przykład zachowywania i obchodzenia świąt, urządzania widowisk religijnych i świeckich. Na przykład „dla krzewienia kultury muzycznej Lublina duże znaczenie miała działająca przy Kolegium Jezuickim Bursa Muzyków. Zrzeszała ona młodzież obdarzoną pięknym głosem i umiejącą grać na różnych instrumentach. Tej to Bursie Jan Kazimierz przywilejem z 17 grudnia 1658 r. przyznał prerogatywy przysługujące służbie królewskiej, wyzwolił spod jurysdykcji świeckiej oraz zapewnił możliwość grywania w całym mieście na

uroczystościach publicznych, kościelnych i wszelkich prywatnych oraz zabawach” (s. 101).

W pracy omówione także zostały biblioteki prywatne i szkolne, fragmentarycznie profil księgozbiorów i ich wartość, księgarnie i drukarnie oraz największe osiągnięcia lubelskiej sztuki typograficznej.

Omawiana publikacja skierowana jest do szerokiego kręgu odbiorców, dlatego też w każdym z rozdziałów odpowiadających różnym epokom znajduje się ogólna charakterystyka problemów społeczno-politycznych i gospodarczych, ułatwiających czytelnikowi lepsze zrozumienie zasadniczego zrębu rozdziału.

Praca w ogromnej większości oparta jest na opracowaniach. Autorzy poszczególnych rozdziałów nie czynią poszukiwań nowych źródeł, lecz zbierają i uogólniają dotychczas znane fakty, scalają rozległą wiedzę rozrzuconą po drobnych przyczynkach.

Historyk profesjonalista może jednakże odczuwać niedostateczne wykorzystanie źródeł, brak szerszej i głębszej refleksji, wreszcie brak interpretacji autorskiej związanej z faktami i przemianami zachodzącymi w życiu kulturalnym Lubelszczyzny.

Wydaje się, iż rozszerzona i wzbogacona o tę głębszą refleksję historyczną praca stanowiłaby doniosły wkład do dziejów historii kultury w Polsce.

Mimo to iż autorzy starali się, by omawiane zagadnienia w każdym z okresów były ze sobą organicznie powiązane

i stanowiły zwartą całość, wydaje się, iż konstrukcja pracy w znacznej mierze utrudnia realizację zamierzonej „łączności”. Być może korzystniejsze dla pracy byłoby, niewątpliwie trudniejsze, ale chyba bardziej „uchwytnie” dla odbiorcy książki, przesłedzenie przemian kulturalnych Lubelszczyzny na przestrzeni wieków w obrębie scalonych bloków tematycznych, np. szkolnictwo i oświata, przemiany społeczno-polityczne czy też życie artystyczne i literackie. Ułatwiłoby to całościową recepcję poszczególnych zagadnień w omawianym okresie dziejowym.

Mankamentem pracy (przy zastosowanej konstrukcji) jest brak zbiorczego podsumowania całości — krótkie zakończenia rozdziałów nie w pełni wykazują wagę omawianych problemów i rolę regionu lubelskiego w całokształcie życia kulturalnego Rzeczypospolitej i społeczeństwa polskiego.

Wydatnie podnoszą wartość i atrakcyjność książki uzupełniające tekst liczne ilustracje. Ponadto publikacja zaopatrzona jest w indeks nazwisk, indeks nazw geograficznych oraz spis ilustracji.

Sumując — omawiana książka ze względu na mnogość materiałów dotyczących dziejów oświaty jest bardzo wartościową pozycją dla wszystkich zajmujących się tą dyscypliną nauki, ukazuje, co dotychczas w tym zakresie zostało zrobione, a co jeszcze pozostaje do zrobienia.

Wojciech Grzelecki

Daniel Beauvois, LUMIÈRES ET SOCIÉTÉ EN EUROPE DE L'EST: L'UNIVERSITÉ DE VILNA ET LES ÉCOLES POLONAISES DE L'EMPIRE RUSSE (1803—1832). Thèse présentée devant l'Université de Paris I le 5 Février 1977 (mała poligrafia), t. I—II, ss. 914, Atelier Reproduction des Thèses Université de Lille, Lille 1977.

Daniel Beauvois napisał piękną książkę poświęconą oświeconemu społeczeństwu wileńskiemu w trzech pierwszych dziesięcioleciach wieku XIX. Książka znana jest już i ceniona w Polsce: wielu badaczy poświęciło jej recenzje (np. M. Skrzypek, A. Zahorski,

K. Mrozowska, J. Skowronek, J. Michalski). Wywołuje dyskusje i polemiki, jak np. wymiana poglądów między J. Michalskim i D. Beauvois w 2 numerze „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” z 1979 r. na temat wyrażonych przez J. Michalskiego w jego recenzji